

Чалавек і свет

Мая Радзіма — Беларусь. IV клас

Урок 20. Пачынальнік кнігадрукавання

Мэта: фарміраванне ведаў аб пачатку кнігадрукавання сярод усходніх славян і беларускіх першадрукарах.

Задачы:

- азнаямленне з жыццёвым шляхам і друкарскай дзейнасцю пачынальніка кнігадрукавання сярод усходніх славян — Францыска Скарыны, з дзейнасцю прадаўжальніка гэтай справы — Сымона Буднага;
- фарміраванне картаграфічных уменняў, уменняў працаваць з партрэтамі гістарычнай асобы;
- фарміраванне ўменняў працаваць з тэкстам, структураваць інфармацыю, параўноўваць і супастаўляць факты, рабіць вывады;
- усведамленне вучнямі патрыятызму Францыска Скарыны і правіл жыцця, выкладзеных Сымонам Будным, значнасці дзейнасці асветнікаў.

Вучэбна-метадычнае забеспячэнне: рабочы сшытак (Паноў С. В. «Чалавек і свет. Мая Радзіма — Беларусь. 4 клас. Рабочы сшытак», Аверсэв, 2018); карта «Еўропа ў 16–17 стст.»; партрэты (фотаздымкі помнікаў) Францыска Скарыны і Сымона Буднага; карткі з назвамі старажытных гарадоў, карткі з заданнямі для работы ў парах, план характарыстыкі гістарычнай асобы, ілюстрацыйны матэрыял, атласы.

Паняцці: Францыск Скарына, Сымон Будны, 1517 г. — пачатак кнігадрукавання Францыскам Скарынам.

I. Арганізацыйны этап.

Праслухванне верша. Апошнія два радкі размешчаны на дошцы як дэвіз урока.

Новы дзень

З букетам сонечных праменняў

Прыйшоў да нас ён,

Новы дзень,

І кожным даражы імгненнем —

Працуй, вучыся, летуцень!

(Мікола Маляўка [2, с. 4])

(Летуцень — мечтай.)

— Да чаго заклікае аўтар? Каму адрасаваны яго словы: дарослым ці дзецям? (Стымуляванне пазнавальнай актыўнасці, развіццё ініцыятыўнасці і дапытлівасці вучняў.)

II. Праверка дамашняга задання.

1. Работа з картай.

Вызначэнне на карце месцазнаходжання гарадоў. Індывідуальны адказ аднаго вучня каля дошкі. Клас слухае адказ вучня і адначасова знаходзіць у атласах (с. 5, 24) гарады.

Паказаць на карце:

✓ гарады, якія з'яўляюцца абласнымі цэнтрамі сучаснай Беларусі;

✓ беларускія гарады, праз якія праходзіў шлях «з варагаў у грэкі»;

✓ старажытныя гарады, якія знаходзяцца на поўдні Беларусі;

✓ гарады, якія былі галоўнымі цэнтрамі перапісвання кніг на беларускіх землях.

2. Гістарычная галерэя «Старажытныя гарады Беларусі» (групавая работа).

Афармленне гістарычнай галерэі, у якой будуць прадстаўлены выявы гербаў старажытных гарадоў.

1) Групы атрымліваюць або выцягваюць па 2 карткі з назвамі гарадоў (Тураў, Магілёў, Віцебск, Гомель, Брэст, Гродна). Назвы гарадоў не паказваюцца суседнім групам, так як яны павінны будуць іх адгадаць па апісанні.

Заданне для груп. Складзі з трох сказаў загадку пра паходжанне назвы старажытнага горада (падказаць вучням, што апісанне горада не павінна быць лёгка апазнавальным — гэта ж загадка). Напрыклад: *Праз горад працякае рака Дняпро. Узнікненне горада звязана з узвядзеннем княжацкага замка. Паданне пра Машэку тлумачыць назву горада (Магілёў).*

2) Пры прэзентацыі работы два прадстаўнікі ад кожнай групы прадстаўляюць складзеныя загадкі (спачатку па адной) і адрасуюць іх па прынцеце ланцужка наступнай групе. Група, якая дае адказ, дапаўняе апісанне горада вядомымі звесткамі пра яго ўзнікненне. (Дапаўненне можа зрабіць адзін вучань, адказ якога будзе ацэнены адзнакай.) Пры правільным адказе на дошцы з'яўляецца выява герба горада.

3) Пасля заканчэння групавой работы вучні заўважаюць (высвятляецца), што не прадстаўлены гербы двух гарадоў: Полацка і Мінска (дабаўляюцца выявы гербаў, але асобна).

III. Актualізацыя ведаў.

Параўнальная характарыстыка Полацка і Мінска.

Настаўнік прапануе ўспомніць прайдзены матэрыял урокаў і падумаць, чым падобныя гарады Полацк і Мінск.

Настаўнік можа дапамагаць, падводзіць вучняў да знаходжання характарыстык. У працэсе сумеснага абмеркавання вызначаецца, што гарады Полацк і Мінск падобныя тым, што:

- гэта старажытныя гарады;
- у гісторыі паходжання назвы гарадоў узгадваецца рака;
- з гарадамі звязана асоба знакамітага князя Усяслава Чарадзея (бітва на рацэ Нямізе 1067 года ў час княжання Усяслава Чарадзея).

IV. Вывучэнне новага матэрыялу.

1. Матывацыя вучэбнай дзейнасці.

Дэманструецца партрэт Францыска Скарыны. Вучні называюць гэту гістарычную асобу. Настаўнік дадае, што асоба Францыска Скарыны таксама звязана з Полацкам і Мінскам. У гэтых гарадах устаноўлены помнікі Францыску Скарыне. (Дэманструюцца фотаздымкі помнікаў Францыску Скарыне ў Мінску (мал. 1) і Полацку (мал. 2).)

Вызначэнне на картасхеме «Памятныя мясціны Беларусі» на першым форзацы вучэбнага дапаможніка, а таксама ў атласе на с. 14–15 месца размяшчэння Полацка, Мінска і выяў помнікаў Францыску Скарыне.

Аналіз выяў помнікаў: якой справай займаўся Францыск Скарына? З чым была звязана яго дзейнасць? (Выказванні могуць быць рознымі ў залежнасці ад падрыхтаванасці вучняў: кніга — пісьменнік, надрукаваў першую кнігу і г. д.)

2. Паведамленне тэмы і пастаноўка мэты ўрока.

— Дзейнасць Францыска Скарыны звязана з кнігай, а дакладней з друкаваннем кніг або, як яшчэ кажуць, кнігадрукаваннем, па-руску з «книгопечатанием». Мінула шмат стагоддзяў, як у Беларусі з'явіліся першыя друкаваныя (печатныя) кнігі (ўспомніць, што існавала рукапісная кніга).

Тэхналогія кнігадруку.

На такіх станках (мал. 3) друкаваліся першыя беларускія кнігі. Прынцып дзеяння просты. У цэнтральнай частцы вінт падымаўся ўверх, адкрывалася рама, змяшчаўся тэкст з набраных металічных літар, якія пакрываліся фарбай (мал. 4). Да іх прыкладваўся ліст паперы, рама закрывалася,

Мал. 1

Мал. 2

Мал. 3

вінт апускаўся, для таго каб зрабіць адбітак. Затым рама адкрывалася, даставаўся ліст з надрукаваным тэкстам. Працэс вельмі просты, але працяглы па часе.

— Прачытаем назву тэмы ўрока ў падручніку. (Пачынальнік кнігадрукавання.) Як можна сказаць па-іншаму? (Пачаў друкаваць першым, першадрукар.) Францыск Скарына быў пачынальнікам кнігадрукавання не толькі на беларускіх землях, але і сярод усходніх славян (беларусы, рускія, украінцы). Перад намі гістарычная асоба, жыццё і дзейнасць якой выклікаюць цікавасць. На якія пытанні вы хацелі б атрымаць адказы? (Дзе нарадзіўся, калі жыў, дзе вучыўся, калі надрукаваў першую кнігу, як называлася першая кніга — настаўнік прымае ўсе пытанні, нават тыя, адказы на якія не запланавана даць на гэтым уроку.)

3. Пазнавальнае даследаванне.

З адваротнага боку дошкі адкрываецца падрыхтаваны план характарыстыкі гістарычнай асобы:

Францыск Скарына

1. Калі і дзе нарадзіўся?
2. Дзе вучыўся?
3. У якіх гарадах займаўся друкаваннем кніг?
4. Калі выйшла першая друкаваная кніга?
5. Чым былі адметныя кнігі Францыска Скарыны?

Праводзіцца даследаванне з выкарыстаннем рабочага сшытку. Калі ён адсутнічае, магчымы вусны варыянт работы.

- 1) Пошук адказу на 1-е пытанне плана.

— Нарадзіўся Скарына ў Полацку каля 1490 года (вучні вызначаюць, што гэта канец 15 ст.).

Настаўнік робіць запіс (або прымацоўвае апорныя словы) насупраць 1-га пункта плана: *канец 15 ст., г. Полацк*. Вучні робяць адпаведны запіс у рабочым сшытку (с. 38, з.1).

- 2) Пошук адказу на 2-е і 3-е пытанні плана.

Мал. 4

— Бацька яго быў купцом, які вёў гандаль у розных гарадах. Маленькі хлопчык ад бацькі часта чуў аповеды пра новыя землі і гарады, звычаі ў розных краінах. Магчыма, гэта і падштурхнула Францыска пазнаваць свет, вывучаць розныя навукі.

На дошцы запісаны (або прымацаваны апорныя словы) назвы гарадоў: Полацк, Вільня, Кракаў, Падуя, Прага. Настаўнік з апорай на веды вучняў вызначае, у якіх краінах знаходзяцца гэтыя гарады (паказваюць на карце «Еўропа ў 16–17 стст.»).

Полацк — Беларусь
Вільня — сталіца Літвы
Кракаў — Польшча
Падуя — Італія
Прага — сталіца Чэхіі

Заданне. Прачытаць матэрыял падручніка на с. 80–81 і размеркаваць гарады на дзве групы: у якіх Скарына вучыўся (робяць запіс у рабочым сшытку: с. 38, з. 2) і ў якіх займаўся друкаваннем кніг (робяць запіс у рабочым сшытку: с. 38, з. 3).

Пры правярцы задання вучні:

✓ называюць гарады, якія аднеслі да 1-й і 2-й груп (настаўнік прымацоўвае да 2-га і 3-га пунктаў плана апорныя словы);

✓ паведамляюць звесткі аб жыцці і дзейнасці Скарыны — як першадрукар звязаны з гарадамі. (Звяртаецца ўвага, што Скарына быў адукаваным чалавекам, вучоным; бакалаўр — першая вучоная ступень.)

3) Пошук адказу на 4-е пытанне плана.

Пры адказе пра гарады, у якіх Скарына займаўся друкарскай дзейнасцю, вучні маглі ўжо паведаміць дату выдання першай друкаванай кнігі, але можна яшчэ раз акцэнтаваць на гэтым увагу.

— Калі выйшла першая друкаваная кніга?

Настаўнік робіць запіс (або прымацоўвае апорныя словы) на дошцы насупраць 4-га пункта плана: *1517 г.* Звяртаюцца да табліцы ў канцы падручніка «Асноўныя гістарычныя даты»: 1517 г. — лічыцца пачаткам кнігадрукавання, пачынальнік кнігадрукавання — Францыск Скарына (настаўнік удакладняе: сярод усходніх славян).

4) Абагульненне ведаў.

План характарыстыкі гістарычнай асобы пасля адказу на пытанні будзе мець наступны выгляд (табл. 1). Пры наяўнасці часу адзін вучань можа зрабіць невялікае паведамленне, выкарыстоўваючы дадзены план.

Табліца 1

Францыск Скарына		
1	Калі і дзе нарадзіўся?	канец 15 ст., г. Полацк
2	Дзе вучыўся?	Полацк, Кракаў, Падуя
3	У якіх гарадах займаўся друкаваннем кніг?	Прага, Вільня
4	Калі выйшла першая друкаваная кніга?	1517 г.
5	Чым былі адметныя кнігі Францыска Скарыны?	

4. Праца з ілюстрацыямі «Кнігі Скарыны».

— Пераходзім да пытання: чым былі адметныя кнігі Францыска Скарыны? Дапамогуць нам у гэтым малюнку ў падручніку.

1) «Тытульны ліст Бібліі» (с. 81 падручніка).

— Вось так выглядаў першы тытульны ліст, да кнігі Скарыны яго яшчэ не было. Першадрукар упершыню ўводзіць у сваіх кнігах тытульны ліст. Прачытаем назву першай друкаванай кнігі: Біблія. Кнігі Скарына друкуе на старабеларускай мове: Бівлія Руска.

Звярнуць увагу вучняў на тое, што Скарына першадрукар і перакладчык. Ён пераклаў Біблію на зразумелую тады для большасці насельніцтва старабеларускую мову.

— Прачытайце запіс на тытульным лісце.

Вучні з дапамогай настаўніка чытаюць запіс на тытульным лісце: «Бівлія Руска, выложена доктором Франциском Скориною из славного града Полоцка, Богу ко чти и людем посполитым к доброму научению».

— Якія звесткі пра сябе паведаміў першадрукар? Як вы лічыце, з якой мэтай Скарына паведаміў пра свой родны горад? Чаму ён вырашыў займацца выдавецкай дзейнасцю?

Настаўнік дапаўняе: Скарына пазначае ў сваіх кнігах кім, дзе і для каго яны выдадзены. Яго кнігі служылі многім людзям даступным падручнікам для навучання грамаце. (Настаўнік падводзіць вучняў да высновы, што Скарына любіў свой народ, родную зямлю, шанаваў матчыну мову, хацеў бачыць беларускі народ адукаваным.)

Выкананне задання ў рабочым сшытку (с. 38, з. 4–5).

2) «Партрэт Францыска Скарыны і загалёўныя літары» (с. 82 падручніка).

— У афармленні кніг шырока выкарыстоўваў ілюстрацыі (выкананы ў тэхніцы «гравюра» — адбітак з выразанай дошкі). Некаторыя вучоныя мяркуюць, што асобныя малюнку для гравюр Скарына рабіў сам і быў іх рэзчыкам. Такі ж партрэт Скарыны змешчаны ў адной з яго кніг.

— Што Скарына трымае ў руках, якія прадметы знаходзяцца побач? Назавіце малюнку для літар, з якіх пачынаўся тэкст.

— Хто быў уважлівым і заўважыў, якія выявы (прадметы) паўтараюцца на разгледжаных намі малюнках? (Выявы Сонца і Месяца.) Што, на вашу думку, яны азначаюць? (Шмат якія гравюры Францыск Скарына пазначыў асабістым знакам, своеасаблівым гербам — выявамі Сонца і Месяца з чалавечымі тварамі, што сімвалізавалі кнігу як крыніцу мудрасці, ведаў і асветы (просвещения).)

5. Скарына — пісьменнік.

— Чым займаюцца пісьменнікі?

— Кім з'яўляўся Скарына, мы ўжо вызначылі (першадрукар, вучоны, перакладчык, мастак). Каб даведацца, ці мае Скарына адносіны да пісьменніцкай дзейнасці, прапануецца чытанне ўслых другога абзаца падручніка (с. 82).

— Мы прачыталі прадмову, якую склаў Скарына. Да кожнай сваёй кнігі ён складаў і дабаўляў прадмовы (предисловия) з рознымі звесткамі па гісторыі, геаграфіі, культуры. Значыць, яго можна назваць пісьменнікам.

— Што хацеў сказаць гэтымі словамі Скарына? (Важнае значэнне ў кнігах адводзілася тэме любові да роднай зямлі. Быў патрыётам Айчыны, роднай мовы.) Гэтыя словы мы зараз называем заветам (наказам для патомкаў).

— Чым адметныя кнігі Скарыны? (На беларускай мове, па афармленні падобныя да сучасных.) Колькі гадоў прайшло з часу выдання першай друкаванай кнігі?

Дадатковая інфармацыя. Упершыню ў гісторыі ўсходнеславянскага друкавання асветнік увёў тытульны ліст, тлумачальныя падзагалюўкі, нумарацыю старонак (толькі старонкі пазначаліся не лічбамі, а літарамі), абзацы, г. зн. прыдаў кнізе сучасны выгляд. На палях давалася тлумачэнне незразумелых слоў. Кнігі ў той час шырока распаўсюджваліся ў Еўропе і мелі вялізны ўплыў на чытачоў у многіх краінах свету. Сёння кнігі вялікага беларуса ўспрымаюцца намі як самая дарагая нацыянальная рэліквія, як духоўны скарб, нацыянальная святыня, як сімвал усёй тысячагадовай беларускай культуры. Як завет нашчадкам даносяцца да нас з XVI стагоддзя пранікнёныя і мудрыя словы Францыска Скарыны: «Любіце кнігу, бо яна — крыніца мудрасці, ведаў і навукі, лекі для душы».

6. Чытанне-вывучэнне «Прадаўжальнік справы Скарыны».

Для падтрымання пазнавальнага інтарэсу можна запытацца ў вучняў, якія пытанні ўзніклі на дадзены момант, дзе можна знайсці на іх адказы.

— Больш даведацца пра жыццёвы шлях і дзейнасць першадрукара можна з літаратуры, а таксама наведаўшы Музей беларускага кнігадрукавання ў Полацку. Ён адкрыўся ў 1990 годзе да 500-годдзя з дня нараджэння беларускага першадрукара. У экспазіцыі музея асвятляецца таксама праца Сымона Буднага, якога называюць прадаўжальнікам справы Скарыны (дэманструецца партрэт Сымона Буднага).

1) Работа з матэрыяламі «Карысна ведаць» (с. 84 падручніка).

Заданне. Прачытаць і скласці два пытанні па змесце. Праверку можна арганізаваць наступным чынам: два вучні па жаданні выходзяць да дошкі, клас задае ім пытанні.

2) Работа з ілюстрацыяй (с. 84 падручніка).

Прыдумаць сваю назву ілюстрацыі «Сымон Будны».

Вызначэнне на картасхеме «Памятныя мясціны Беларусі» на першым форзацы вучэбнага дапаможніка, а таксама ў атласе на с. 14–15 месца знаходжання Нясвіжа і выяў помніка Сымону Буднаму.

— Францыска Скарыну і Сымона Буднага называюць славытымі людзьмі зямлі беларускай, *асветнікамі* — людзі, дзейнасць якіх накіравана на развіццё пісьменнасці і адукацыі.

V. Замацаванне вывучанага матэрыялу.

Заданне «Вызначыце адпаведнасць» (работа ў парах на картках).

— Выдатным асветнікам беларускай зямлі ня мала прысвечана літаратурных твораў. Як трапна сказаў пра Скарыну паэт Юрась Свірка:

Першадрукар беларускай Зямлі

І слова народнага першапраходца.

(Юрась Свірка [1, с. 18])

— Як называе паэт першадрукара? (*Першапраходца.*)

Вучні атрымліваюць картку (табл. 2) з вершам і выказваннямі пра дзейнасць Скарыны. **Заданне.** Вызначыць сэнсавую адпаведнасць (выказваецца адна думка праявічым і вершаваным тэкстам) паміж выказваннямі і радкамі верша, каля радкоў верша паставіць нумар выказвання (адказы могуць мець варыянты).

Табліца 2

Пачынальнік кнігадрукавання

1. Пачынальнік кнігадрукавання сярод усходніх славян.
2. Любіў свой народ, сваю родную зямлю.
3. Заклікаў шанаваць матчыну мову.
4. Яго дзейнасць была накіравана на развіццё пісьменнасці і адукацыі.
5. Мы ганарымся сваім таленавітым продкам.

Скарына

Асветнік, вучоны
І першадрукар,

Праклаў ён дарогу
Да Слова, Святла,

Наш гонар —
Францішак Скарына.

За Матчыну Мову
Паклікаў змагацца,

Запомні ўсім сэрцам
Як велічны дар

Каб вольнай заўсёды
Між вольных магла

Радзімы

Дзяржаваю

Славутага сына.

Белая Русь называцца.

(Міхась Пазнякоў [1, с. 19])

Пры праверцы задання адзін вучань з пары чытае выказванне, другі — адпаведны радок верша.

VI. Вынік урока.

Чытанне ўслых верша М. Пазнякова «Скарына».

Паведамленне настаўніка пра ордэн Францыска Скарыны (ілюстрацыя ў падручніку на с. 83, звяртаецца ўвага вучняў на выяву асабістага герба першадрукара на ордэне).

— Ці можна гэтыя верш і выказванні аднесці да друкара і вучонага Сымона Буднага? (*Можна, калі замяніць «першадрукар» на «прадаўжальнік справы Скарыны».*)

VII. Рэфлексія.

Калі ёсць пытанні, на якія не атрымалі адказу (у час прагнозу перад вывучэннем жыцця і дзейнасці Скарыны), або ўзніклі новыя пытанні, інтарэс да дадзенай тэмы, можна самастойна прадоўжыць даследаванне праз:

– наведванне Нацыянальнай бібліятэкі;

– наведванне Музея беларускага кнігадрукавання ў Полацку;

– чытанне адпаведнай гістарычнай літаратуры: Энцыклапедычны даведнік «Мысліцелі і асветнікі беларускай зямлі»; А. Клышка «Франціск Скарына, альбо Як да нас прыйшла кніга»; зборнік аповесцей, аповяданняў і вершаў, прысвечаных Скарыне «Слаўны сын Беларусі» (кнігі дэманструюцца, спіс даецца вучням).

VIII. Дамашняе заданне.

Вучэбны дапаможнік, с. 80–84, с. 85, з. 3.

Атлас, с. 14–15.

Контурная карта, с. 12–13, з. 1–3.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Буткевич, В. В. Моё Отечество. Мы — граждане Республики Беларусь : занятия по интересам в 4-м кл. : пособие для учителей общеобразоват. учреждений с рус. и бел. яз. обучения / В. В. Буткевич, Н. Г. Ванина, О. В. Толкачёва. — Минск : Пачатковая школа, 2007.
2. Маляўка, М. Зяюць зоркі над сталічнай Плошчай Перамогі / М. Маляўка // Пачатковая школа. — 2010. — № 3. — С. 4.

Русак І. П., метадыст вышэйшай катэгорыі
аддзела метадычнага забеспячэння пачатковай адукацыі НІА